

Nyesténé Jánkfalvi Zita

Elkövettem, megbántam, jóvátennem Resztoratív gyakorlatok a börtönben

1. Resztoratív szemlélet a büntetés-végrehajtásban

A szabadságvesztés-büntetésnek, mint minden más büntetésnek is, lényegi eleme a malum okozása, amelyet az elkövetőnek normaszegő cselekménye következményeként kell elszenvednie – mint a társadalom pónalizált magatartásformára adott válaszáat. Ugyanakkor a szabadságvesztés-büntetés célja és feladata az is, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítélt társadalomba történő beilleszkedését, amelyet eredményesen – véleményem szerint – nem csupán a büntetés-végrehajtási korrekciós nevelés eszközeivel, hanem a bűncselekmény elkövetésével kiváltott konfliktus feloldásával, az elkövető kárhelyreállításra, jóvátételre irányuló tevékeny megbánását szolgáló felelősségvállalásának felismertetésével és tudatosításával valósíthat meg.

1.1. Megbánás és jóvátétel a börtönben

Gönczöl Katalin szerint megbánásra, büntudatra, jóvátételre senki nem kényszeríthető, de ha erre hajlandónak mutatkozik, akkor ezt a büntető igazságszolgáltatás rendszerének honorálnia kell (Gönczöl, 2010:5).

Egy 2009-ben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben végzett kutatás során – többek között – arra kerestem a választ, hogy a retributív folyamatok milyen hatást gyakorolnak a fogvatartottak attitűdjeire, a felelősségvállalással, a megbánással, a sértett általi megbocsátással, bocsánatkéréssel, szegyenérzettel, jóvátételi szándékaikkal kapcsolatos viszonyulásuk alakulására.

Hipotézisemet, amely szerint: *a fogvatartottak körében nem szignifikáns azok száma, akikben él a szegyenérzet és a megbánás, valamint a felelősségvállalás, a kárhelyreállítás, az áldozat általi megbocsátás igényének relevanciája* – nem sikerült igazolni.

A megkérdezettek közül ugyanis egy személy kivételével valamennyien megélték valamilyen mértékű büntudatot, szegyent és megbánást, s kifejezésre juttatták jóvátételre irányuló vágyaikat. A negáció, a felelősség és a büntett elkövetésének tagadása – bár megjelent – nem volt jelentős mértékű a fogvatartottak körében, ahogyan a következmények jogosságának belátása is az elítélteknek csupán elenyésző részénél maradt el. Többen azt is megfogalmazták, hogy – amennyiben lehetőségük lenne rá – mit mondanának annak a személynek, akinek cselekményükkel kárt okoztak:

- *„Ne haragudjon rám, bocsásson meg, nem történik többet ilyen, nagyon megbántam a tetteimet, amit elkövettem.”*
- *„Szeretnék a magyar államtól elnézést kérni, és kérném, bocsásson meg nekem. Elmondanám neki, hogy rettentően megbántam, amit tettem, és soha többet*

nem követek el bűncselekményt, és törvénytisztelő emberként fogok kimenni, és ezt kint is szem előtt fogom tartani, és nem fog érdekelni semmi, csak az, hogy mindent rendbe tegyek. Kérem, hogy bocsásson meg mindenki, akire szőgyent hoztam."

- *„Nagyon megbántam a tettemet."*
- *„Ne haragudjon rám, nem előre megfontolt volt a szándék, így alakult."*
- *„Elnézést kérnék tőle a történetekért."*
- *„Semmit. Nem mernék a szemébe nézni, mert szőgyellem magam."*
- *„Sajnálom."*
- *„Nagyon sajnálom a történeteket. Ha egy mód és lehetőség nyílna rá, akkor az egészet meg nem történné tenném."*

A belátás, a büntudat a szőgyenérzet, a jóvátétel iránti hajlandóság megjelenése a rabtársadalomban mindenképpen pozitívumként értékelhető, különösen, ha a fogvatartott integrációját, valamint az erre irányuló törekvéseket vesszük görcsű alá. Mindazon túl, hogy megalapozhatja a társadalmilag konform magatartásstílus beállítódását, predisponál a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül és kívül keletkezett konfliktusok konstruktív megoldására, teret engedve a hazánkban „még gyermekcipőben járó”, a totális intézetben alkalmazható resztoratív gyakorlatok elterjedésének.

1.2. A helyreállító gyakorlatok kriminálpedagógiai jelentősége

A tettét, illetve annak következményeit, az okozott kárt, sérelmet felismerő elkövetőben beinduló pszichológiai folyamatok, illetve az arra adott adekvát vagy inadekvát válaszok jelentős szerepet játszanak a visszailleszkedés esélyeinek meghatározásában éppúgy, mint az egyén deviáns karrierjének jövőbeni alakulásában.

Különösen hangsúlyosan érvényesül ez a totális intézet falain belül élők esetében, ahol a megbánás, a jóvátétel igényének kifejezésre nem juttatása tovább erősítheti a deprivációk, a prizonizáció által okozott énkép-devalvációt, teret engedve ezáltal – a fogvatartott későbbi életét meghatározó – Pygmalion-effektus eszkalációjának. (A modern pszichológiában Pygmalion-effektusnak nevezik azt a hatást, hogy az ember egyre inkább olyanná válik, amilyennek környezete látja.)

Mindemellett tettének elkövetése az egyénben énképével nem összeegyeztethető kognitív disszonanciát kelthet, amelynek mérséklése elengedhetetlenül fontos az elkövető konzisztens énképének fenntartása érdekében. Ennek lehet egyik eszköze az elkövetett cselekmény, az okozott sérelem leértékelése, bagatellizálása, a felelősség tagadása, vagy akár a saját tett jogosságának megítélése, amelyek az antiszocialitás irányába mutatva az értékek és az attitűdök megváltozását, megbélyegezettséget, kirekesztést és további sérelmeket eredményezve szabnak gátat a fogvatartott sikeres társadalmi integrációjának.

A kognitív disszonancia feloldásának másik lehetséges módja az elkövetett cselekmény kapcsán felmerülő büntudat és szőgyenérzet kifejezésre juttatása, a tettekkel való szembenézés, a következmények viselésének igénye, az okozott

kár, sérelem jóvátétele, helyreállítása, amely direkt, illetve indirekt módon érvényesülő hatásrendszeren keresztül járul hozzá a visszailleszkedés sikerességét meghatározó konstruktív életvezetés megalapozásához.

Az elkövető megértő és támogató közegben kifejezett megbánásának és szégyenérzetének érvényre juttatása hozzájárulhat az empátia erősödéséhez, amely a terhelt altruista attitűdjeinek, valamint személyes és szociális felelősségvállalásának pozitív irányú elmozdulásán keresztül az elkövető jóvátételi szándékának realizálódását eredményezheti. Mindemellett az elkövetett cselekmény következményeinek, az elkövető önmagára és másokra gyakorolt hatásának beazonosítása, a terhelt erkölcsi gondolkodásmódjának fejlődését is előmozdíthatja, amely a társadalmi normák és a mögöttük meghúzódó erkölcsi-etikai alapelvek felismerésével, vagy felismertetésével vezethet el a morális elvek interiorizációjához, a morális viselkedés kialakulásához.

Végezetül: a helyreállítás, az okozott kár, sérelem jóvátételével elősegíthető az elkövető „összetöredezett énképének restaurálása”, az énkép és az én-ideál közötti diszkrepancia csökkentése, amely az önértékelés, az önbecsülés javulásán keresztül járulhat hozzá a totális intézet személyiséget érő káros folyamatai énképpromboló hatásainak csökkentéséhez.

2. Helyreállító gyakorlatok a börtönfalakon belül – fókuszban a Balassagyarmati Fegyház és Börtön

A magyarországi börtönökben alkalmazott helyreállító gyakorlatok alapvetően három kategóriába sorolhatók. Ezen csoportok az elkövető és a sértett, az elkövető és a megsértett közösség, valamint az elkövető társadalmi integrációja mentén, színes gyakorlati paletta biztosításával járulnak hozzá a resztoratív programok mind szélesebb körű megismeréséhez és elterjedéséhez.

Az alábbiakban az említett kategóriák jó gyakorlatai alapján kalauzolom az olvasót a büntetés-végrehajtás azon világába, ahol a megtorlás helyett a helyreállítás, az izoláció helyett az integráció, a stigmatizáció helyett a társadalmilag értékes magatartásformák erősítése áll a büntetés realizálásának középpontjában.

2.1. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető-sértett viszonyra

2.1.1. Mediáció

A mediáció egy olyan önkéntes, alternatív konfliktuskezelési forma, amelynek célja a felek között kialakult konfliktus feloldása egy független, harmadik személy, a mediátor bevonásával és közreműködésével. A mediáció folyamatában a konfliktusban érintettek egyenrangú félként, a mediátor pedig pártatlan és semleges segítőként működik közre, segítve a feleknek a konfliktus megoldására irányuló együttműködését, valamint a mindenki számára elfogadható megoldás megtalálását és kidolgozását.

Magyarországon az ún. transzformatív mediációs iskola nézetei alapján valósul meg a közvetítői eljárás, amely – ahogyan azt a neve is jelzi – az átalakulást, átalakítást, vagy ahogyan azt a mediáció gyakorlatában nevezünk: a képessé tétel

relevanciáját célozza meg. Mindezek tükrében elmondható, hogy a megállapodás létrehozása korántsem jelenti a mediáció célját, az csupán a folyamat egyik eredményeként nevesíthető. A mediáció célja a „képesse tétel”, a kommunikáció, a tárgyalási stílus megváltoztatása, és a felek közötti bizalom felépítése annak érdekében, hogy a konfliktust kettejük együttműködésével megoldandó problémaként definiálják újra (Kertész, 2009).

A totális intézet falain belül alkalmazott mediáció alkalmas lehet egyfelől a fogvatartott és áldozata között, illetve a börtönben keletkezett konfliktusok feloldására. Ez utóbbi esetben azonban nem szabad megfeledkeznünk a konfliktusban érintettek egyenrangúságának fontosságáról, amely megkérdőjelezi a függőségi viszonyban állók közvetítői eljárásba történő bevonásának lehetőségét, gondolva itt a személyi állomány, illetve a fogvatartottak között esetlegesen kialakult konfrontáció megnyugtató rendezésére.

A mediáció – ezzel ellentétben – hatékony eszköz lehet a fogvatartottak között kialakult konfliktusok megoldásában. A különböző szubkultúrából érkező, eltérő érték- és normarendszerrel rendelkező elítéltek között igen gyakoriak az összeütközések, amelyekre a válaszként adott fegyelmi fenytések, illetve az érintettek más zárkába történő áthelyezése nem jelentheti a keletkezett konfliktus konstruktív megoldását, csupán „tűzoltásként”, illetve az adott konfliktus eskalációjának mozgatórugójaként jelenhet meg a rabtársadalomban.

Éppen ezért az érintetteknek képessé kell válniuk a másik fél konfliktussal kapcsolatos szempontjainak, érzelmeinek, igényeinek megértése révén a felmerülő problémák adekvát kezelésére, konfliktusaik erőszakmentes megoldására. Ennek lehetőségét hordozza a mediáció, amely strukturált jellegéből adódóan az egyes szakaszok problémamegoldást segítő dimenziói szerint, és arra épülve, a felek kölcsönös együttműködésével vezet el a mindenki számára elfogadható megoldás kidolgozásához.

2.1.2. Mediáció a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön – már jó ideje – sikerrel alkalmazza a mediációt a zárkán belül keletkezett konfliktusok rendezésére. Eredményességük hátterében azok a fogvatartottak, illetve a személyi állomány körében megrendezett szenzitíváló és információs fórumok állnak, amelyek jelentős mértékben járultak hozzá az ismeretlentől való félelemből fakadó, az eljárással szembeni bizalmatlanság feloldásához, a mediáció előnyeinek megláttatásához.

A közvetítő eljárás minden esetben fogvatartotti jelzés alapján indul el az intézetben – a konfliktusban érintettek önkéntes részvételével. A felek közötti dialógust egy független, a személyi állományhoz nem tartozó szakember, vagy az erre a tevékenységre felkészített nevelő facilitálja, akinek feladatai között szerepel a mediáció „kézben tartása”, a felek közötti megállapodás elérésének elősegítése, továbbá a felekkel és a konfliktussal szembeni semlegesség és pártatlanság fenntartása.

Ez utóbbiak relevanciája, illetve az előfeltevések és a szerepkonfliktusok elkerülése érdekében a nevelő csupán a saját nevelési csoportján kívül eső fogvatartottak körében kialakult konfliktusokat mediálja.

Amennyiben a közvetítői eljárás eredményesnek bizonyul, vagyis az érintettek között megállapodás jön létre, továbbá a megállapodásban foglaltak kivitelezése megtörténik, a fogvatartottak mentesülnek a felelősségre vonás következményei alól.

Az intézet falain belül az ezidáig tárgyalt esetek szinte kivétel nélkül megállapodással zárultak, amely során a megállapodásban foglaltak maradéktalan teljesítésével a fogvatartottak – azon túlmenően, hogy konfliktusmegoldó stratégiájuk fejlesztésén keresztül képessé váltak konfliktusaik konstruktív, erőszakmentes megoldására – hozzájárultak a börtönmediáció létjogosultságának alátámasztásához is.

2.2. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető-megsértett közösség viszonyra

2.2.1. „Helyreállító börtön” projekt

A helyreállító vagy közösségi börtön koncepciója olyan programokat foglal magába, amelyek a szabadságvesztés-büntetésüket töltő, tettüket megbánó fogvatartottaknak kínálnak lehetőséget a jóvátételre úgy, hogy a bűncselekmény közvetlen sértettjei helyett a normaszegéssel közvetetten sértett helyi közösség számára, a közösség érdekét szolgáló hasznos tevékenységek megvalósításával nyújtanak szimbolikus jóvátételt. A folyamat eredményeként optimális esetben létrejön egyfajta „elköteleződés” a közösség érdekei, értékei iránt, amely a jövőben visszatarthatja az elkövetőt az újabb bűncselekmény elkövetésétől (Gyökös, 2010: 245).

A jóvátétel eredményes megvalósulásának alapját a fogvatartottaknak a közösség számára végzett munkára való felkészítése jelenti, amely készségfejlesztéssel és egy szakma elsajátításával realizálódik. Az előbbi a sikeres társadalmi és munkaerő-piaci integrációhoz szükséges kompetenciák fejlesztését, amíg az utóbbi optimális esetben egy olyan piacképes, keresett szakma elsajátítását is jelentheti, amelyet a fogvatartott – nem csupán a jóvátétel során, hanem – szabadulása után is kamatoztatni tud.

A felkészített fogvatartottak a program központi elemeként megvalósuló jóvátételt hiánypótló jelentőséggel bíró tevékenységgel biztosítják a közösség számára, vagyis olyan munkálatok elvégzésével, amelyek szükséges, az életminőség javítására irányuló igényként jelennek meg a helybeliek életében, hozzájárulva ezzel ahhoz a társadalmi előítélet által keletkeztetett szakadék áthidalásához, amely a közösség és a fogvatartottak között meghúzódva képez akadályt a börtönből szabadultak visszailleszkedésében.

A program jelentőségét a börtönöknek a helyi közösség életébe történő integrálódása adja, amely a közösségnek nyújtott jóvátételen keresztül – a fogvatartott személyiségének fejlesztése, valamint a társadalomnak a fogvatartottakkal szembeni attitűdjei modifikálása révén – válhat alkalmassá a bv. intézetekből szabaduló személyek integrációs esélyeinek növelésére.

2.2.1.1. *A közösségnek nyújtott jóvátételi programok a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben*

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben – pályázat keretében – két alkalommal nyílt lehetőség a helyreállító börtönkoncepció megvalósítására. A 2007/2008-as, illetve a 2008/2009-es tanévekben megvalósított, a bűnmegelőzést, illetve a bűnismétlések csökkenését célzó és szolgáló projektek széleskörű összefogás eredményeként jöttek létre, amelyek megvalósítói szoros együttműködésben – mindkét esetben – olyan programot alkottak meg, és vittek véghez, amelyek példaértékűnek bizonyultak a közösségnek nyújtott jóvátételi programok sorában.

Mindkét projekt céljai között a fogvatartottak társadalmi és munkaerő-piaci integrációja, a megsértett közösség kiengesztelése, a közösség számára nyújtott jóvátétel, továbbá az elítéltek, az intézet és a helyi közösség kapcsolatának erősítése szerepeltek, amelyek egymásra épülve és egymást kiegészítve szolgálhatják a prevenciót, a bűnmegelőzést, illetve a bűnismétlések elkerülését.

2.2.1.2. *„Adj esélyt, hogy jóvátegyem”*

Az *„Adj esélyt, hogy jóvátegyem”* című pályázati program a fogvatartottak képzettségi szintjének növelésén, az integrációjuk sikerességét meghatározó kompetenciáik fejlesztésén keresztül, illetve azon is túlmenően célozta meg a közösség sérelmére elkövetett károk enyhítését. Amíg az előbbit – a szakmaképzésre építve és abból „profitálva” – közterület-rendezéssel kívánta teljesíteni, addig az utóbbit – törekedve az egyén adekvát szociális képességeinek megalapozására, a munka világából való tartós kiszakadásának, társadalmi kirekesztődésének megakadályozására – egy szakmaképzés elsajátítása mellett, önismereti és konfliktuskezelő csoportok működtetésével, munkaerő-piaci ismeretek valamint álláskeresési technikák oktatásával valósította meg.

A projekt 15. többségében első büntényes, szakképesítéssel nem minden esetben rendelkező elítélt számára tette lehetővé a park- és kertépítő, illetve -gondozó szakma elsajátítását, akik új mesterségüket gyakorolva a település több pontján végeztek értékteremtő tevékenységet. Így a város újonnan kialakított autóbuszpályaudvara környezetének megtisztításával és parkosításával, a katonai temető rendbetételével és körbekerítésével, a történelmi Palócz-liget őszi avarmentesítésével, valamint a városban megrongált padok helyreállításával járultak hozzá – közvetlenül – a városkép javítására irányuló munkálatokhoz, a közösség számára nyújtott jóvátételhez, – közvetetten pedig – az állampolgárok fogvatartottakkal kapcsolatos látás- és gondolkodásmódjának pozitív irányú elmozdításához.

2.2.1.3. *„Együtt, közösen a Palócz-liget természeti környezetének megóvásáért”*

Az *„Együtt, közösen a Palócz-liget természeti környezetének megóvásáért”* elnevezésű program a Balassagyarmat szívében elhelyezkedő, az 1898-ban Erzsébet királyné tiszteletére létesített Palócz-liget – történelmi múltjához méltatlan – állapotának megszüntetését, épített és természeti környezetének helyreállítását és megóvását, a környezetet veszélyeztető jogsértések megelőzését és visszaszorítását tűzte ki céljá-

ul. A projekt jelentősége abban állt, hogy a példaértékű városrendezési munkálaton, a társadalmi jóvátételen, a fogvatartottak integrációs esélyeinek növelésén túl a közösségfejlesztést, a környezetvédelmet, valamint a gyermek- és ifjúkori bűnözés elleni küzdelmet is felkarolva, a komplexitásra helyezve a hangsúlyt, több olyan egymásra épülő program megvalósítását helyezte kilátásba, amelyek együttesen szolgálták a bűnözéskontroll, a bűnmegelőzés realizálódását, a társadalmi előítéletek csökkentését. Mindezek mentén a jóvátételt szolgáló munkálatokba nem csupán a fogvatartottakat, hanem a civil lakosságot, valamint a parkot korábban rongáló fiatalokat is bevonták, akik aktív szerepvállalásukkal tevékeny részesei lettek a projekt eredményes, pozitív visszhangot kiváltó megvalósulásának.

A programba bevont tanulók foglalkoztatása és képzése – a bűnmegelőzés és a környezetvédelem olvasztótengelyét alapul véve – egyfelől az iskolakerülés, a rongálás, garázdaság, illetve az egyéb normaszegések megelőzését, másfelől a környezeti és a természeti értékek megbecsülését kívánta szolgálni. Ezek elérését érzékenyítő programok megvalósításával (bűnmegelőzési célú börtönlátogatás, ismeretszerzést, értékmegőrzést szolgáló múzeumlátogatás, bűnmegelőzési és dropprevenációs oktatás), személyiségfejlesztéssel (konfliktuskezelési technikák elsajátítása, önismeret-fejlesztés), illetve egy olyan kortárs segítő csoport felállításával célozta meg, amelynek tagjaiból alakult *Ifjú Polgárőr Sejt* a felújított parkban járőrözési feladatok ellátásával igyekszik elejét venni a rongálásoknak és az iskolakerülésnek.

A program fő komponensét és egyben vezérfonalát adó helyreállítás a fogvatartottak tereprendezésre irányuló munkavégzésével valósult meg. A megsértett közösség kiengesztelésére önként jelentkező elítéltek a liget elhanyagolt, gazos területeinek megtisztításán túl, parkgondozói munkálatokkal, megrongált közterületi padok, lépcsők rendbetételével, akadálymentesítéssel, közlekedési útvonalak, sétányok helyreállításával és megszépítésével nyújtottak a helyi közösség számára jóvátételt, miközben a tanulókkal és a civil lakossággal folytatott közös munka során, megismerve a munkakultúrát, gyakorolva szakmájukat és a társadalmi együttélés szabályait, jelentős mértékben járultak hozzá saját integrációjuk sikeresebbé tételéhez.

A pályázat eredményeként megszépült történelmi emlékhely, vagy – ahogyan azt 1910-ben a Nógrádi Hírlap említi – Balassagyarmat Hamupipőkéje, „pompás új ruhájában” mementóként áll a jövő generációja előtt. Mementóként, amely – remélhetőleg – hosszú éveken át közvetíti majd a társadalmi összefogás fontosságát, a természeti, környezeti, történelmi emlékek megővésének jelentőségét, továbbá azt, hogy a kirekesztés helyett, lehetőséget szolgáltatva a megbánásra és jóvátételre, talán útját lehet állni a bűnismétlésnek.

2.3. Helyreállító gyakorlatok, különös tekintettel az elkövető társadalmi integrációjára

A fogvatartott társadalmi integrációja csak abban az esetben lehet sikeres, ha személyisége a fogvatartás ideje alatt pozitív változáson megy keresztül. Ez a változás azonban csak tudatosan megtervezett körülmények között, célirányos módszerek alkalmazásával, szakemberek irányítása mellett, és a fogvatartott ön-

kéntességére épülő tényleges együttműködésének kialakításával érhető el, amelynek célja a társadalmilag értékes, de egyénileg is eredményes magatartás- és tevékenységformák kialakítása, a már meglévő pozitív tulajdonságok és viszonyulási formák tudatosítása és elmélyítése. Ennek lehetnek hatékony eszközei az alábbi – börtönfalakon belül megvalósuló – résztoratív gyakorlatok, amelyek az egyén személyiségfejlesztését több irányból megcélözva járulnak hozzá a büntetés-végrehajtásból szabaduló személy „integrációs sikereinek” realizálódásához.

2.3.1. Zákeus program

A keresztény szellemiségű programot Zákeus bibliai története ihlette, aki fővám-szedőként – adók és vámok behajtásával saját népét sanyargatva, a megszálló római hatalmat szolgálva és gazdagítva – korának egyik leggyűlöltebb foglalkozását űzte. Mindennapjait a pénzemberek hatalmának gögje mellett a kivetettség keserűségével élte: szenvedett az emberek megvetésétől, gyűlöletétől, gúnyolódásától, fenyegetésétől és átkától.

Életében és jellemében Jézussal való találkozása hozta meg a fordulópontot, amikor a Jerikó városába érkező Jézus megszólítja őt, a megvetett Zákeust, azt az embert, akit mindenki gyűlöl, aki már oly sokakat megkárosított. Ekkor a tetteivel szembenező, bűnösségét felismerő Zákeus, cselekedeteit megbánva, jóvátételt ígér az általa megkárosítottaknak: „Uram, ímé minden vagyonomnak a felét a szegényeknek adom, és ha valakitől valamit patvarkodással elvettem, négy anynyit adok helyébe”.

A Zákeus történetét feldolgozó program az elkövető és az áldozat közötti kiegészítődést szolgálja, célja szembesíteni az elkövetőt tettének következményeivel, továbbá felkínálni neki a helyreállítás, a jóvátétel lehetőségét.

A program jelentőségét az elkövető és az áldozat szerepben megjelenő résztvevők találkozása adja, akik – bár nem feltétlenül ugyanazon bűncselekmény érintettjei – egymás, bűncselekménnyel kapcsolatos érzelmeinek, attitűdjeinek megismerésén keresztül, képzett szakemberek iránymutatása és segítsége mellett juthatnak el a megbékéléshez, amely a 12 részből álló foglalkozássorozat végén, ünnepélyes keretek között realizálódik. A program a helyreállítás folyamatát, a tettekkel és azok következményeivel való szembenézést, a szükségletek felismerését, a felelősségvállalást, a megbánás, megbocsátás és jóvátétel lehetőségeit és azok messze ható következményeit ismerteti meg a résztvevőkkel.

A világ számos országában eredményesen működő gyakorlat a Magyar Bűnmegelőzési Börtönmissziós Alapítvány és a Magyar Testvéri Börtöntársaság közös programjaként valósulhatott meg a Balassagyarmati Börtönben. A 12 héten át tartó foglalkozássorozat olyan önként jelentkező, a társadalomba visszailleszkedni vágyó fogvatartottak bevonásával valósult meg, akik egy, az áldozatukhoz írt levelükben fogalmazhatták meg a megbánással, szégyenérzettel, bocsánatkéréssel, jóvátételi szándékkal kapcsolatos érzéseiket, gondolataikat, amely leveleket a program végén egy – korábban bűncselekmény áldozataként sérelmet elszenvedett – várandós hölgynek olvastak fel.

A program eredményessége és hatékonysága a fogvatartottakban végbement attitűdváltozások kapcsán volt mérhető: a program egyes résztvevőiben tudatosult az egyéni felelősség az elkövetett cselekmények áldozataival szemben, amely motiválta őket arra is, hogy valamilyen formában jóvátegyék tetteiket, és kien-gesztelést nyerjenek a sértettektől. Az ünnepélyes keretek között megtartott záró csoportfoglalkozáson megfogalmazott visszajelzések alapján elmondható volt, hogy a program megalapozta az „alulról” jövő kezdeményezéseket, vagyis az el-ítéltek motivációját saját reintegrációs esélyeik növelése és a bűncselekményekből származó károk jóvátétele iránt. (Kovács, 2011)

2.3.2. AVP-program

Bár az AVP-program nem szerepel a Balassagyarmati Fegyház és Börtön resztoratív gyakorlatainak palettáján, jelentőségét ismerve azt gondolom, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, amikor a fogvatartottak reintegrációját helyezük a figyelem középpontjába.

Az Alternatívák az Erőszakkal Szemben Projekt (Alternatives to Violence Project – AVP) 1975-ben indult el New York állam börtöneiben, ahol azóta is mű-ködik. Az első tréning a greenhaveni börtönben valósult meg fogvatartotti kezde-ményezés hatására, ahol egy elítéltekből álló csoport úgy érezte, szüksége lenne egy erőszakmentességről szóló programra. A megvalósult program sikeressége nyomán – további börtönökre kiterjedve, éveken keresztül szolgálva a totális in-tézetben megjelenő erőszak csökkentésére irányuló törekvéseket – válhatott nap-jainkra az amerikai és az európai földrész számos országában – így hazánkban is – ismert és elfogadott módszerré.

Az AVP olyan konfliktuskezelést szolgáló, tréningtechnikákat megjelenítő, gyakorlatorientált tanulási folyamat, amelynek célja, hogy segítse a résztvevőket konfliktusaik kreatív, erőszakmentes megoldásában. Ennek érdekében arra törek-szik, hogy az egyénben tudatosítsa saját erőszakos viselkedésének közvetlen kör-nyezetre gyakorolt destruktív hatásait, illetve, hogy az erőszakmentes viselkedés jellemzőinek megismerésével, saját tevékenysége önkritikusabb szemlélésével, tapintatos véleménynyilvánítási képességének fejlesztésével segítséget nyújtson egy olyan alternatív konfliktusmegoldó stratégia megtalálásához, amelynek al-kalmazásával az illető képessé válhat az asszertív, ugyanakkor együttműködő konfliktusmegoldó magatartás gyakorlására annak érdekében, hogy konfliktusa-iból „nyertesén” kerülhessen ki.

Mindezek figyelembevételével a tréning hét egymásra épülő egységre (meg-erősítés, közösségépítés, kommunikáció, együttműködés, konszenzusos döntés-hozatal, kreatív konfliktuskezelés, célok és értékek tisztázása) épülve, szituációs játékok, interaktív gyakorlatok alkalmazásával, élmények felidézésével, a szemé-lyes életpasztaatok, az aktuális érzelmek megosztásával kíván hozzájárulni az résztvevők konfliktuskezelési stratégiáinak fejlesztéséhez, hatékonyabb és ered-ményesebb alkalmazásához.

2.3.3. Családi döntéshozó csoportkonferencia

A családi döntéshozó csoportkonferencia – mint a resztoratív szemlélet konferenciamodelle – a csoportos eljárás normatív hatását használja fel a viselkedés szabályozására. A családok bevonására épülő modell célja, hogy összehozza a fogvatartottat, illetve a közösségéhez tartozókat annak érdekében, hogy együttesen tárják fel a normaszegő cselekményhez vezető okokat, következményeket, felelőségeket, továbbá, hogy a bűnismétlés, a visszaesés megelőzését célzó és szolgáló individuális elvárások láthatóvá tételével segítse az érintetteket abban, hogy saját erőforrásaik kiaknázásával, saját eszközzrendszereik alkalmazásával képessé váljanak a probléma megoldására, a fogvatartott társadalmi integrációjának adekvát támogatására. A konferencia jelentőségét az adja, hogy a múltbéli események részletes feltárása, az érintettek érzelmi szükségleteinek felismerése és kifejezésre juttatása, a résztvevők elvárásainak, valamint törekvéseinek láthatóvá tétele, az egész közösséget átformálva valamennyi résztvevő hozzáállásán, szemléletmódján változtat, lehetőséget teremtve ezáltal azokhoz – az elkövető körül megjelenő – erős és jól funkcionáló támogató kötelékek kialakulásához, amelyek segítségével a visszailleszkedés reális célnak tekinthető.

A „megoldáskereső” konferencia módszer a családon, továbbá a konferenciát vezető, pártatlan és semleges facilitátoron kívül további szereplőket, így a büntetés-végrehajtási intézet – az elítélt vonatkozásában érintett – szakembereit (pl. pszichológus, nevelő, lelkész, intézetparancsnok, bv. osztályvezető, munkáltató stb.), továbbá segítő szakembereket, szociális munkásokat, pártfogó felügyelőket, civil szervezetek képviselőit, illetve az érintett tágabb közösség képviselőit (pl. önkormányzat) is bevonhatja a döntéshozatalba. Jelenlétük nem csupán a fentiekben említett, a fogvatartott integrációjának támogatását célzó elvárások és vállalások, a kezeletlen problémák következményeinek megláttatása kapcsán releváns, hanem a család reális, elérhető és kivitelezhető tervének megalkotásában is. Bár a módszer alaptétele, hogy a cselekvési terv kidolgozása elsősorban a fogvatartott és közvetlen környezete által valósuljon meg, belátható, hogy egy irreális, a megvalósulást veszélyeztető faktorokkal teli megoldási terv inkább szolgálja a bűnismétlés, mint a társadalmi beilleszkedés elősegítését.

A módszer kulcsfogalma a helyreállítás. Nem terápiás módszer, nem elnéző a vétségekkel, kihágásokkal, büntettekkel szemben, de támogatva és értékelve a tett elkövetőjének belső értékeit, mindent elkövet annak érdekében, hogy az újra a társadalom hasznos, értékes tagjává válhasson.

2.3.3.1. Családi döntéshozó csoportkonferencia a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben – egy esettörténet tükrében

A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben megvalósult családi döntéshozó csoportkonferencia modellértékű sikertörténété vált a büntetés-végrehajtásban megvalósuló konferenciamodellek vonatkozásában. Sikerét a hit és a küzdelem adta. Hit a résztvevőkben, egymásban, a módszer hatékonyságában; küzdelem egy emberért, egy családjért, küzdelem egymásért, egy új élet megalapozásáért.

Szereplők

A történet főszereplője egy 35 éves fiatalember, János, akinek már elég fiatalon kicsúszott a talaj a lába alól. Otthonról megszökve, iskolai tanulmányait félbeszakítva, sok meggondolatlanságot elkövetve élte a fiatalok lázadó életét, melyet ifjú felnőttként a könnyű, lezser, felelősség nélküli, szórakozásokkal teli életmód váltott fel. Egy olyan életmód, amelynek erőszakossággal, nemtörődomséggel kikövezett útja a börtönbe vezette őt, ahol emberölés miatt több mint egy évtizedes fegyházbüntetéssel kellett szembenéznie. A börtönbe került fiatalember beilleszkedése nem volt problémamentes. Agresszív, az intézet rendjét sértő és veszélyeztető magatartásával kezdetben több esetben hívta fel magára a figyelmet, az idő múlásával azonban János magatartásában pozitív irányú változások következtek be, melyeknek köszönhetően a konform, együttműködő szerepben megjelenő fiatalember egyre több intézeti foglalkozáson is részt vett. Mindemellett az intézet fogvatartotti kórusának is tagjává vált, ahol zenei tehetségét kamatoztatva több alkalommal kapott lehetőséget arra, hogy a börtön falain belül és kívül megvalósuló zenei programok tevékeny résztvevője lehessen.

János nehéz körülmények között élő élettársa és családja, bár elítélték és szégyelltek János tettét, mindvégig kitartottak mellette, visszavárták, lehetőségeikhez mérten, és sok esetben erőn felül is harcoltak kapcsolatuk beszűkülése, megszakadása ellen. *„A tettét elítélem, ez bűn, de János egy szeretetre méltó ember, akit bármikor visszafogadunk, mindaddig, amíg a jó szándék fogja vezérelni. Kell a gyerekeknek az apjuk és Marinak is, mert csak őt szereti azóta is”* – fogalmazta meg János anyósa egy beszélgetés alkalmával.

A magát szezonális munkából fenntartó család – mindemellett – azért is folytatta mindennapos küzdelmét, hogy a gyermekek életébe ne vésődhessen mélyebbre az apjuk hiányának és tetteinek hátrányaiból fakadó stigma. János fia már egészen kisgyermekkorában megélte azt a megbélyegezettséget, melyet apja miatt kellett elszenvednie, s amely magatartás- és viselkedésszavarokat okozva pszichológus segítségével történő beavatkozást tett szükségessé. Lánya, helyzete hátrányainak kompenzálását saját személyiségének fejlesztésével próbálta elérni úgy, hogy a tanulásra hangsúlyt fektetve egy olyan szakma elsajátítását helyezte kilátásba, amely segítséget jelenthet számára apja viselkedésének, tette elkövetésének megértésében.

A családi döntéshozó csoportkonferencia előkészítése

A családi döntéshozó csoportkonferencia létrejöttét János szabadulása, illetve szabadulásra való felkészítése generálta, amely több aspektusból tette indokolttá és szükségessé a módszer alkalmazását. Ezek között János szabadulásával kapcsolatosan felmerülő aggályai, családjával való kapcsolatának rendezésére, az általa megsértett, megbántott személyek kiengesztelésére irányuló szándékai, az intézet János beilleszkedését támogató törekvései, illetve egy, a család fogadókézségének feltérképezését, a családi kapcsolatok erősítését, a szabadulás előkészítését szolgáló rövidtartamú eltávozás lehetősége szerepeltek. Ez utóbbi megvalósulását

egy, az ideiglenes távollétre mind a családot mind az elítéltet felkészítő beszélgetés előzte meg, amely a balassagyarmati börtönben a fogvatartott és családja részvételével valósult meg.

A megbeszélés a János magatartásában beinduló pozitív változásoknak, a család elmúlt években átélt történéseinek, nehézségeinek és eredményeinek megáttatásán, a család működésében hátrányt jelentő területek feltérképezésén túl azoknak a tanulni- és tennivalóknak, feladatoknak az előirányzásával zárult, amelyek nem csak a rövidtartamú eltávozás idejére, hanem azon túl is a család kapcsolatrendszerének erősítését, annak adekvát működését eredményezhetik.

A megbeszélés eredményeként, a család támogató és kontroláló funkcióját látva, az intézetparancsnok engedélyezte, hogy 12 év után először, János elhagyhassa a börtönt, és a karácsonyi ünnepeket szerettei körében ünnepelhesse. Az otthon eltöltött időszak alatt a felkészítő beszélgetésen megfogalmazott tevékenységeit, feladatait, a családi kapcsolatait erősítő vállalásait sikerült teljesítenie, s bár élettársa és közöttük alakultak ki nézeteltérések, azokat – a korábbi életétől eltérően – erőszaktól mentesen, konstruktívan sikerült kezelnie. János visszafogadásának elősegítése mellett egy olyan közösségi stratégia kidolgozása is szükségesnek látszott az intézet számára, amely a család, illetve a helyi közösség integrációban érintett szereplőinek bevonásával, a beilleszkedés folyamatát, a sikeres társadalmi integráció feltételét képező erőforrások feltérképezését, a normakövető magatartás megvalósulását, továbbá a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételének realizálódását szolgálta. Ennek lett hatékony eszköze a döntéshozó csoportkonferencia, amely az időközben ismételt rövidtartamú eltávozásra engedett János lakóhelyén, az eltávozás ideje alatt valósult meg.

A konferencia

A konferencia létrejöttét, hosszú és alapos előkészítő munka előzte meg, amely során sor került – többek között – a megbeszélés szükséges és lehetséges résztvevőinek megválasztására, a velük való előkészítő beszélgetésre, továbbá az előttük még ismeretlen módszer bemutatására, a konferencia helyszínének és időpontjának megválasztására, amely végül a család és hozzátartozók részéről 8 fő, a szakemberek részéről 6 fő, a településen dolgozó támogatók közül 3 fő bevonásával valósult meg.

A megbeszélés János integrációra irányuló elképzeléseinek, illetve azok megvalósításának boncolgatásával vette kezdetét, amely során a hosszú ideje büntetését töltő, a külvilág történéseiből, változásaiból kiszakadt fiatalember – a valóságtól igen sok esetben elrugaszkodó – terveinek reális kivitelezéséhez a szakemberek problémamegoldó, támogató attitűdje több esetben adott támpontot. Amikor az érintettek előtt körvonalazódott a jövőben megvalósítandó tevékenységek sora, hozzáálltak, hogy elkészítsék a konkrét feladatokkal, határidőkkel, felelősökkel megjelölt cselekvési tervüket, amelyben a résztvevő szakemberek egyetértésével az alábbi témák köré szerveződve prognosztizálták a család és János reintegrációs tevékenységeit:

- Lakás – az élettárs szüleinek házában laknak a szabadulás után, majd önálló lakásba költöznek.

- Munka – szabadulása után a férfi élni fog a körjegyző által ismertetett közhasznú munka lehetőségével.
- Adósság – a nagy összegű bírósági költségekből és az okozott kárból adódó tartozás rendezésével kapcsolatban a férfi a pártfogó felügyelő, a helyi szakemberek és támogatók segítségét kéri.
- Keresztény életvitel – a férfi a családjával együtt folytatni kívánja a börtönben elmélyített keresztény szemléletű életvitelt, imaházba jár majd, ahol zenéléssel járul hozzá a közösség jólétéhez.
- Kapcsolatok – sógora és rokonai támogatásával a férfi kerülni fogja a korábbi, bűnöző ismerősöket, és így próbálja jó szándékát bizonyítani a családjára és gyermekei felé.
- Jóvátétel – a férfi szeretné jóvátenni a cselekménye által okozott sérelmeket először a család és a közösség felé, majd az áldozat rokonai számára, amennyiben ez lehetséges. (Kovács, 2011)

Eredmények

A család által megfogalmazott és papírra vetett tervezeten még a tinta sem száradt meg, mikor az első eredmények megmutatkoztak. Jánost a büntetés-végrehajtási bíró az intézet javaslata, valamint a családi döntéshozó csoportkonferencia sikeressége figyelembevételével feltételes szabadságra bocsátotta, így az már egy hónappal a konferenciát követően hozzáláthatott tervei megvalósításához. Az első eredmények néhány hét múlva megmutatkoztak:

- A település jegyzője örömmel számolt be arról telefonon, hogy a férfi az önkormányzatnál dolgozik. Családjával ugyan a vártnál korábban albérletbe költöztek, de a családsegítő bútorokat tudott biztosítani nekik. Véleménye szerint mindannyian örülnek annak az összefogásnak, ami a konferencia során létrejött, és amelynek pozitív következményeit már tapasztalják.
- A családgondozó elmondása szerint a gyerekek jól vannak, vidámak, örülnek, és a fiúnál korábban tapasztalt magatartási problémák már nincsenek jelen.
- A férfi és élettársa jól érzik magukat, az apróbb nézeteltéréseket tisztázzák egymás között, és boldogok az együttlét miatt. A közösségben sikerült megtalálniuk a helyüket, időnként elmennek a gyülekezetbe, de mindennapi anyagi gondokkal küszködnek, amit a rokonok segítségével próbálnak megoldani. (Kovács, 2011)

3. Záró gondolatok

Amennyiben a XXI. század büntetőpolitikájának részét képezi a prevenció, a bűnmegelőzés, a bűnisméltések számának csökkentése, a napjainkban az esetenként kétszáz százalékos telítettséggel funkcionáló büntetés-végrehajtási intézetek nem mehetnek el a resztoratív szemléleten alapuló gyakorlatok mellett.

Tanulmányommal a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletét, törekvéseit és működő jó gyakorlatait szerettem volna megismertetni az olvasóval, hogy azon a bizonyos szemüvegváltáson keresztül, támogatókra, hívókra, szövetségesekre találjak ahhoz a küzdelemhez, amely a fogvatartottak sikeres társadalmi integrációját, bűnismétlésének megakadályozását hivatottak szolgálni. Természetesen hiba lenne azt feltételezni, hogy a resztoratív szemlélet önmagában képes lenne a cél elérésére, de ha felismerjük a mögötte meghúzódó értékeket és lehetőségeket, ha megtapasztaljuk az alkalmazásával elért sikereket, megláthatjuk a változás irányait is.

A resztoratív szemlélet nem csodafegyver, elsajátítása és használata nem hozhat gyors és átütő változásokat, viszont elindíthat egy olyan átalakulást, amely az emberi létezés modifikálását, a bűnös cselekedetek csökkentését, a társadalmi szemléletformálást megcélozva hatékony eszköz lehet a jövő generációja bünelkövetésének, bűnismétlésének visszaszorításában.

A módszer tehát adott, viszont nem elegendő az új irány meghatározásához. Tevékeny – a szemlélet létjogosultságát hirdető – gyakorlott szakemberekre, pozitív példákra, eredményekre, sikertörténetekre, egyszóval tettekre van szükség ahhoz, hogy a társadalmi integrációt célzó és megfogalmazó igényekből, elvárásokból, a papírra vetett elgondolásokból a mindennapok eleven valósága legyen.

Hogyan kezdjük hozzá? Nos, erre a kérdésre – azt hiszem – Fellegi Borbála gondolatai adhatnak választ: „A resztoratív módszer a személyes és aktív felelősségvállalásra épít: azt mondja, bármilyen kicsi is egy egyéni vállalat, többet ér, mint a hangzatos, látványos és soha meg nem valósuló ígéretek. És az is biztosan állítható, van olyan kicsi lépés, amely megtehető anélkül, hogy mások döntéseitől függne. Tehát nincs akadálya, hogy mi magunk – akár szakmai, akár magánéletünkben – tegyünk egy apró lépést a békés konfliktuskezelés irányába. Veszíteni nincs mit, legrosszabb esetben is csak minden úgy marad, ahogy volt.”

Bibliográfia

- Andorka Rudolf (2003): Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó.
- Andorka Rudolf, Buda Béla, Cseh-Szombathy László (1974): A deviáns viselkedés szociológiája. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Barabás A. Tünde (2004): Börtön helyett egyezség? Mediáció és más alternatív szankciók Európában. Budapest, KJK-Kerszöv.
- Bárd Petra (2009): Helyreállító igazságszolgáltatás. In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve. I. kötet. (Szerk. Borbíró Andrea, Kerezsi Klára.) Budapest, IRM. 191-221. old.
- Boros János – Csetnek László (2002): Börtönpszichológia. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- Fellegi Borbála (2009): Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon. Budapest, Napvilág Kiadó
- Gönczöl Katalin (2010): A bizalom és a jogállami kriminálpolitika. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet. (Szerk. Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.) Budapest, IRM. 3-8. old.
- Görgényi Ilona (2006): Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

- Nagy Ferenc (1993): Jóvátétel mint a konfliktusfeloldó büntető igazságszolgáltatás egyik formája. In: Kriminológiai Közlemények, 48. szám, 4-36. old.
- Gyökös Melinda (2010): „Helyreállító/közösségi börtön” projektek Magyarországon. In: A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet. (Szerk. Gyökös Melinda, Klopfer Judit, Lányi Krisztina.) Budapest, IRM. 245-253. old.
- Horváth Tibor (1981): A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Kertész Tibor (2009): Mediáció a gyakorlatban 1. Budapest, Partners Hungary Alapítvány.
- Kovács Mihály (2011): Szamuráj esete. Családi döntéshozó csoportkonferencia Balassagyarmaton - <http://prisonunited.blogspot.com/2011/03/szamura-j-esete-csaladi-donteshozo.html>
- Pajor András - Vókó György (2009): A resztoratív igazságszolgáltatás módszerei a börtönfalakon belül. Börtönügyi Szemle, 3. szám. 49-62. old.
- Patkó Kornélia et al. (2002): Újlehetőségek a fiatalkorú bűnelkövetők nevelésében, reszocializációjában. Család, Gyermekek, Ifjúság, 4. szám. 82-84. old.
- Vígh József (2003): A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. Jogelméleti Szemle, 2. szám - <http://prisonunited.blogspot.com/>